

УДК 821.161.2.0'255.4(092).Лук|045)

ТВОРЧИЙ СПАДОК ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДАЧА СВІТОВОЇ КЛАСИКИ МИКОЛИ ЛУКАША

Тетяна Кочубей, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського.

ORCID: 0000-0002-9104-8442

E-mail: udpu_tania@ukr.net

У статті зроблено спробу ознайомити з біографією та висвітлити творчий спадок українського геніального письменника-перекладача світової класики, лексикографа, лінгвіста, мовознавця та поліглота Миколи Лукаша (1919–1988).

Висвітлено перекладацьку місію Миколи Лукаша в розвитку української лінгвокультури. Закцентовано увагу на перекладах ним українською мовою поезії Шіллера, «Мадам Боварі» Флобера, поеми Юліана Тувіма «Бал в опері». Наголошено на тому, що окремі концепти спадку Миколи Лукаша можуть бути використанні сучасними освітянами.

Ключові слова: Микола Лукаш; рідна мова; письменник-перекладач; світова класика; сільська школа; репресії; творча діяльність.

THE CREATIVE HERITAGE OF THE PROMINENT UKRAINIAN INTERPRETER WORLD CLASSICS MYKOLA LUKASH

Tetiana Kochubei, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Department of Pedagogical Source Studies and Biographical Studies, V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine.

ORCID: 0000-0002-9104-8442

E-mail: udpu_tania@ukr.net

The article attempts to introduce readers to the biography of the writer-translator and to highlight the creative and translation legacy of Mykola Oleksiyovych Lukash (1919–1988), a prominent Ukrainian writer-interpreter of world classics, lexicographer, linguist, and polyglot. It sheds light on his life and creative path as an outstanding Ukrainian writer and interpreter of world classics, his schooling, and university education. His work as a primary school teacher in a village school in the Kyiv region, where he taught Ukrainian and German, is outlined. The author of the article focuses on Mykola Lukash's studies at the Kharkiv Pedagogical University of Foreign Languages and the Agricultural Institute. His translation work on the two parts of Johann Wolfgang Goethe's "Faust" is described. The peculiarities of Mykola Lukash's translations of works such as Goethe's "Faust", Giovanni Boccaccio's "Decameron", Miguel de Cervantes' "Don Quixote", Gustave Flaubert's "Madame Bovary" and the poetry of Burns and Heine, among others, are outlined. Emphasis is placed on Mykola Lukash's knowledge of twenty foreign languages. Attention is drawn to the fact that he was one of the few translators who could work with the original text, not with intermediate Russian translations.

It is noted that Mykola Lukash was one of the first in European literature to translate Federico Garcia

Lorca's poetry, written in the Galician dialect of Spanish, into Ukrainian using the Hutsul dialect. Emphasis is placed on the fact that Mykola Lukash translated over a thousand outstanding works of world literature from a hundred authors in twenty languages. He collected a vast amount of lexicographic material and made translations from English, German, French, Spanish, Italian, Polish, Lithuanian, and other languages. It is substantiated that certain concepts from Mykola Lukash's legacy can be used by modern educators and translators.

Keywords: Mykola Lukash; native language; writer-interpreter; world classics; rural school; repression; creative activity.

В умовах війни розпочатою російською федерацією в Україні та нав'язування нею своїх пріоритетів досить важливим є вивчення історичної пам'яті, зокрема біографій персоналій, які зробили значний внесок у розбудову української школи, освіти та науки, а також у розвиток національно-патріотичного виховання молоді, що значно посилює зацікавленість минулим. З цього погляду творчий спадок українського геніального письменника-перекладача світової класики, лексикографа, поета і лінгвіста, культуролога, мовознавця та поліглота, за громадською позицією – шістдесятника, представника ХХ століття Миколи Лукаша є досить актуальним для сьогодення з позиції відтворення особливостей та історії української духовної культури, а також допоможе збагатити сучасні уявлення про розвиток і становлення перекладацької діяльності та місії Миколи Лукаша в розвитку української лінгвокультури.

Суголосні з думкою Тетяни Гончарук-Чолач проте, що у процесі національного відродження в Україні досить вагомим є звернення до минулого та відродження історичної пам'яті. Адже, переосмислення, дослідження та впровадження спадку Миколи Лукаша і його ідей в сучасні історико-педагогічні розвідки є актуальними у вимірі нинішніх суспільно-політичних реалій та стане важливим чинником у формуванні духовної самосвідомості українців.

Різних аспектів творчого спадку Миколи Лукаша торкалися: М. Слабошпицький (Наближення по суті: краєзнавча пам'ятка, 2015); Л. Черноватий (Микола Лукаш: Моцарт українського перекладу, 2009); В. Савчин (Микола Лукаш – подвижник українського художнього перекладу, 2015); В. Салогуб (Геніальний перекладач Микола Лукаш: краєзнавча пам'ятка, 2019); О. Скопненко (Паремії в мові перекладів Миколи Лукаша, 2006); О. Скопненко, Т. Цимбалюк-Скопненко (Елементи північноукраїнського походження в мові перекладу Миколи Лукаша, 2010); Т. Цимбал (Фразеологізми перекладів Миколи Лукаша: словник-довідник, 2003); Є. Попович (Це ім'я мене зачарувало – поліглот, та ще й блискучий перекладач, 2009); І. Дзюб (Неповторність генія, 2008), В. Бабенко (Метр українського перекладу, 2016) та інші.

Із зазначеного випливає, що основні сучасні публікації, присвячені спадщині письменника-перекладача світової класики були здійсненні до початку військового вторгнення російської федерації на територію України. Тому варто привернути увагу до них в теперішніх умовах. Адже, творчий спадок Миколи Лукаша наразі потребує популяризації серед української спільноти, що й спонукало нас до глибшого його дослідження.

Метою статті є вивчення та актуалізація концептуальних положень про життя і діяльність письменника-перекладача Миколи Лукаша, висвітлення його життєвого і творчого шляху, визначення ролі і значення його спадку для сучасності, які стануть у нагоді під час проведення виховних та творчих заходів зі студентською та учнівською молоддю.

Щоб повніше осягнути сутність творчого і перекладацького доробку, життєвого і творчого шляху Миколи Лукаша привернемо увагу до того факту, що на характер і спрямованість його поглядів великий вплив мали історичні події, на тлі яких вони розгорталися, а також його прагнення «створити соборну українську мову, де поєдналися б тисячолітні набутки територіальних говірок і діалектів, мовні скарби всіх теренів... І тут заслугу його неможливо переоцінити: в доробку Лукаша відбулася «мовна злука». Східна Україна з Україною Західною, Центральна – з Південною, а також близькою заокеанською діаспорою» [11, с. 374]. Тому вважаємо, що ідеї і погляди письменника-перекладача не втратили свого значення й для сучасного періоду та є досить актуальними в умовах відбудови українського суспільства у післявоєнний період.

Народився Микола Олексійович 19 грудня 1919 року в Кролевці Чернігівської губернії, в освіченій родині ткача із шляхетським корінням Олексія Яковича Лукаша та Василини Іванівни з роду Оникієнків, краю «солов'їних симфоній» Лівобережного Полісся, яке здавна славалося вишитими рушниками [1]. По батьковій та материнній лінії – протягом двох століть у Миколи Олексійовича були знатні предки, проте йому довелося прожити вік у нужді та нестатках. У 1920-х роках багатодітна родина Лукашів була «пограбована в ході розкуркулення» і виселена з власної хати [1, с. 2]. Проте сім'я Лукашів змогла пережити колективізацію та Голодомор, а Микола Лукаш завершити навчання в середній школі. Під час навчання в школі він почав писати свої перші поезії і змалку славився лінгвістичними здібностями. У дитинстві засвоїв їдиш, адже до революції чверть населення Кролевця становили юдеї. При спілкуванні з циганами оволодів циганською мовою. Під час навчання у семирічній школі він опанував французьку, німецьку та англійську мови.

По завершенню школи, у 1937 р. вступив на історичний факультет Київського національного університету де студіював історію, практикував мовні студії та здійснив свій перший переклад «Фауста» Йогана Гете. Одночасно працював перекладачем в «Архіві давніх актів», володів двадцятьма двома мовами. Не маючи коштів на прожиття, Лукаш Микола Олексійович взяв академічну відпустку й у 1939–1940 роках почав вчителювати в сільській школі на Київщині, де викладав українську та німецьку мови. З наступом німецьких військ університет вивезли до Харкова.

По завершенню війни вступив до Харківського педагогічного інституту на факультет іноземних мов. У 1948 році закінчив Харківський педагогічний інститут та викладав іноземні мови (англійську, французьку та німецьку) у Харківському педагогічному інституті іноземних мов та Сільськогосподарському інституті. За час перебування в Харкові Микола Олексійович поринув у перекладацьку діяльність. Протягом цього періоду Лукаш М. О. переклав обидві частини «Фауста» Гете, опубліковані ним в 1955 році, які принесли йому першу і вічну славу як перекладачеві [2, с. 3]. Він був першим в Україні кому вдалося перекласти цей славнозвісний твір. Над перекладом твору «Фауст» Гете працювали такі відомі постаті як Михайло Старицький, Іван Франко та Дмитро Загул. Вони змогли перекласти першу частину твору, але їм не вдалося перекласти твір повністю.

Лукаш Микола Олексійович був одним із небагатьох перекладачів, які могли працювати з оригіналом твору, а не проміжними російськомовними перекладами. До заслуг Лукаша М. О. варто віднести переклади ним українською мовою поезії Шіллера,

«Мадам Боварі» Флобера, поему Юліана Тувіма «Бал в опері», яка вважалася неможливою для перекладу. Лукаш Микола Олексійович також здійснив переклади староукраїнською мовою XVII–XIX століть такі твори як «Декамерон» Джованні Бокаччо, «Дон Кіхот» Мігеля Сервантеса, «Пані Боварі» Гюстава Флобера, поезії Бернса та Гейне, Шіллера й Верлена, Рільке, Гюго, Тувіма та інші.

У 1956 році за рекомендаціями М. Пригари, М. Рильського, М. Терещенка він став членом Спілки письменників України (СПУ). Про те, його виключили із неї «за порушення статуту», пов'язаного із засудженням у березні 1973 року Івана Дзюби за книгу «Націоналізм чи русифікація?». У зв'язку з цим Лукаша Миколу Олексійовича тричі висували на здобуття Шевченківської премії і тричі його кандидатуру відхиляли.

Микола Лукаш також був одним із перших в європейській літературі хто переклав українською мовою «поезію Фредеріко Гарсія Лорки, написану галісійським діалектом іспанської мови, за допомогою також діалекту – гуцульською» [2, с. 4].

У статті «Елементи північноукраїнського походження в мові перекладу Миколи Лукаша» Олександром Скопненком зацентровано увагу на тому, що: «Майстер використовував помітну кількість виражальних засобів, генетично пов'язаних з поліським наріччям. Такій прихильності до цього ареалу посприяла не так мовна стихія рідної йому Кролевеччини (то Південно-Східне Полісся, – українську мову, де поєдналися б тисячолітні набутки територіальних говірок і діалектів, мовні скарби всіх теренів <...>). І тут заслуги його неможливо переоцінити: в доробку Лукаша відбулася «мовна злука»; Східна Україна поєдналася з Україною Західною, Центральна з Південною», а також з близькою і заокеанською діаспорами» [11, с. 374]. Зокрема, Миколою Лукашем було зібрано багатющий лексикографічний матеріал, здійснено переклади з англійської, німецької, французької, іспанської, італійської, польської, литовської та інших мов. Він переклав понад 1000 видатних творів світової літератури від 100 авторів із 20 мов.

Микола Лукаш пережив Голодомор і репресії більшовиків у кінці 30-х років XIX століття, війну та окупацію, призвичаївся до радянської реальності. Попри свій характер, вперше за період своєї творчої діяльності Микола Олексійович надіслав поштою звернення до керівництва Радянської України з пропозицією ув'язнити його замість засудженого Івана Дзюби за книгу «Націоналізм чи русифікація». Як наслідок такого прохання він зазнав репресій з боку уряду, був виключений зі Спілки письменників України та позбавлений можливості друкуватися, що призвело до втрати стабільного заробітку.

У такі важкі часи для Миколи Олексійовича його підтримував друг і колега – визначний представник української перекладацької школи другої половини XX століття Григорій Кочур з Чернігівщини, а також інші друзі представники українського дисидентського руху. Вони запрошували Лукаша Миколу Олексійовича на гостини, щоб забезпечити йому проживання. На початку 80-х років його твори знову почали друкувати, проте формальної реабілітації та визнання його не було.

У книзі «Наближення до суті» Михайло Слабошпицький під заголовком «Чоловік не з нашого часу (Микола Лукаш)» писав: «Збагнути феномен Лукаша можна, якщо брати до уваги не тільки його лінгвістичний геній (Кочур зауважував, що тут його можна порівняти тільки з поліглотом Кримським)», непересічний літературний талант, а й подиву гідну очитаність у всьому тому, що було створено українським словом. Він

глибоко знав і козацькі літописи, й фольклор, і класику, і сучасне письменство. Такою літературною ерудицією міг похвалитися далеко не кожен» [12, с. 98].

Лесь Танюк в «Трагедії доблесті» зазначав: «Я не мав наміру портретувати Миколу Олексійовича. Я не був близьким його товаришем, хоч за доби Клубу творчої молоді ми спілкувалися чимало; потім доля нас розвела. Але мені завжди було радісно зустрітися з ним, одержати від нього консультацію, прочитати щось гарне про нього – а насамперед читати його. Після фантастичного «Декамерона» я виписав собі кілька зошитів словників Лукашевої мови (це мені потім дуже допомогло, коли я взявся за переклад Шекспірової комедії «Кінець діло хвалить»): Микола Лукаш близький мені не лише як школа перекладу, а і як школа життя» [8, с. 214].

Серед творів Миколи Лукаша варто виділити «Шпигачки» (2003), упорядковані Леонідом Череватенком невеличку книжку епіграм-«шпигачок» Миколи Лукаша, а також його переклади:

- Гейне Г. Вибрані твори: у 2 т. Київ: Держлітвидав УРСР, 1956. Т. 1.;
- Бернс Р. Вибране. Київ: Держлітвидав УРСР, 1959;
- Тувім Ю. Вибрані поезії. Київ: Держлітвидав, 1963;
- Шіллер Й. Ф. Лірика, Драми. Харків: Фоліо 2004.

Помер Микола Олексійович Лукаш 28 серпня 1988 року, похований на Байковому кладовищі в м. Києві. Пам'ятник на могилі встановила його шанувальниця, викладачка «Могилянки» Ольга Петрова. Унікальну бібліотеку Миколи Лукаша передала його сестра до Музею літератури. Постать Миколи Лукаша вшанована в Україні заснованою редакцією журналу «Всесвіт» у 1989 році щорічною премією імені Миколи Лукаша – *Ars Translationis* за найкращі переклади й перекладознавчі праці, Указом Президента України № 594/2009 «Про відзначення 90-річчя від дня народження Миколи Лукаша», Постановою Верховної ради України 2654-VII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2019 році».

У 2019 р. відбувся фестиваль «Lukash Fest» з метою відзначення 100-ліття від дня народження Миколи Лукаша. Заходи відбулися в Україні, Польщі, Німеччині, Австралії та Швеції. Значною подією приуроченої фестивалю стала прем'єра опери «Лючія ді Ламмермур» поставлена українською мовою за період незалежності України. Також в м. Ірпінь перейменовано провулок Нахімова на провулок Миколи Лукаша, у Полтаві провулок Радіщева на Миколи Лукаша та у Дніпрі вулицю Владивостоцьку – на вулицю Миколи Лукаша.

Вважаємо, що цілеспрямована робота яскравого письменника інтерпретатора світової класики, лінгвіста та мовознавця є прикладом особистого внеску в розвиток української лінгвокультури та заклала фундамент розвою сучасної перекладацької діяльності. Микола Лукаш є одним із небагатьох перекладачів, які працювали безпосередньо з оригінальними творами, а також він один із перших у європейській культурі переклав українською мовою поезію Фредеріко Гарсія Лорки, написану галісійським діалектом іспанської мови при використанні гуцульського діалекту.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в популяризації постаті Миколи Лукаша як українського письменника-перекладача світової класики, лексикографа, культуролога, мовознавця, поліглота, за громадською позицією – шістдесятника. Окремі концепти спадку Миколи Лукаша можуть бути використанні сучасними перекладачами та освітянами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко В. М. Микола Лукаш – метр українського перекладу. *Зарубіжна література в школах України*. 2011. № 5. С. 58–61.
2. Геніальний перекладач Микола Лукаш: краєзнавча пам'ятка / Центральна міська бібліотека для дорослих ім. Бориса Антоненка-Давидовича; укладач В. І. Салогуб. Ромни, 2019. 11 с.
3. Дзюб І. Неповторність генія: [до 20-річчя з дня смерті Миколи Лукаша]. *Всесвіт*. 2008. № 7–8. С. 201–202.
4. Абліцов В. Г. Лукаш Микола. *Енциклопедія*. Київ: Фенікс, 2016. С. 131.
5. Шевелева Мар'яна. Микола Лукаш – геніальний український перекладач світової класики. URL: <https://uain.press/blogs/1135631-1135631> (дата звернення: 14.07.2024).
6. Савчин Валентина. Микола Лукаш – подвижник українського художнього перекладу: монографія. Львів: Літопис, 2014. 374 с.
7. Микола Лукаш: хіпстер серед сірої епохи, геніальний перекладач Шекспіра, Гете та Сервантеса. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mykola-lukash-100-rokiv/30332541.html> (дата звернення: 14.07.2024).
8. Наш Лукаш: у 2-х кн. / упоряд. Леонід Череватенко. Київ: Києво-Могилянська академія, Кн. 1. 639 с.
9. Попович Є. Це ім'я мене зачарувало – поліглот, та ще й блискучий перекладач: [Микола Лукаш]. *Всесвіт*. 2009. № 3–4. С. 198–203.
10. Скопненко О. І. Паремії в мові перекладів Миколи Лукаша. *Українська мова*. 2006. № 4. С. 25–44.
11. Скопненко О. І. Елементи північноукраїнського походження в мові перекладу Миколи Лукаша. *Волинь – Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. № 22(І). С. 374–383. URL: <https://www.inmo.org.ua/head/oiskopnenko.html> (дата звернення: 14.07.2024).
12. Слабощицький Михайло. Наближені по суті: літературні доли. Київ: Ярославів Вал, 2015. 624 с.
13. Черноватий Л. М., Карабанов В. І., Черняков Б. І. [та ін.]. Микола Лукаш: Моцарт українського перекладу: біографічно-бібліографічний та мистецький нарис. Вінниця: Нова Книга, 2009. 445 с.

REFERENCES

1. Babenko, V. M. (2011). Mykola Lukash – metr ukrainskoho perekladu. *Zarubizhna literatura v shkolakh Ukrainy*, 5, 58–61 [in Ukrainian].
2. Henialnyi perekladach Mykola Lukash: kraieznavcha pamiatka. Tsentralna miska biblioteka dlia doroslykh im. Borysa Antonenka-Davydovycha. V. I. Salohub (Ed.). (2019). Romny [in Ukrainian].
3. Dziub, I. (2008). Nepovtornist heniia: [do 20-richchia z dnia smerti Mykoly Lukasha]. *Vsesvit*, 7–8, 201–202 [in Ukrainian].
4. Ablitsov, V. H. (2016). Lukash Mykola. *Entsyklopediia*. Kyiv: Feniks, 131 [in Ukrainian].
5. Shevelieva, Mar'iana. Mykola Lukash – henialnyi ukrainskyi perekladach svitovoi klasyky. URL: <https://uain.press/blogs/1135631-1135631> [in Ukrainian].
6. Savchyn, Valentyna. (2014). Mykola Lukash – podvyzhnyk ukrainskoho khudozhnogo perekladu. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
7. Mykola Lukash: khipster sered siroi epokhy, henialnyi perekladach Shekspira, Hete ta Servantesa. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mykola-lukash-100-rokiv/30332541.html> [in Ukrainian].
8. Nash Lukash (Books 1–2). Leonid Cherevatenko (Ed.). Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia, book 1 [in Ukrainian].
9. Popovych, Ye. (2009). Tse imia mene zacharovalo – polihlot, ta shche y blyskuchyi perekladach: [Mykola Lukash]. *Vsesvit*, 3–4, 198–203 [in Ukrainian].
10. Skopnenko, O. I. (2006). Paremii v movi perekladiv Mykoly Lukasha. *Ukrainska mova*, 4, 25–44 [in Ukrainian].
11. Skopnenko, O. I. (2010). Elementy pivnichnoukrainskoho pokhodzhennia v movi perekladu Mykoly Lukasha. *Volyn-Zhytomyrshchyna: Istoryko-filolohichniy zbirnyk z rehionalnykh problem*, 22(I), 374–383. URL: <https://www.inmo.org.ua/head/oiskopnenko.html> [in Ukrainian].
12. Slaboshpytskyi, Mykhailo. (2015). Nablyzheni po suti: literaturni doli. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
13. Chernovatyi, L. M., Karabanov, V. I., Cherniakov, B. I. [et al.]. (2009). Mykola Lukash: Motsart ukrainskoho perekladu: biohrafichno-bibliohrafichniy ta mystetskyi narys. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].